

Millî İstiklal Şairi Bahtiyar Vahapzade

İsa HABİBBEYLİ*

ÖZ

Seçkin Azerbaycan halk şairi Bahtiyar Vahapzade, yaratıcılığının tüm aşamalarında zengin geleneklerine sahip Azerbaycan lirikasını orijinal lirik şiirleriyle zenginleştirmiştir. Sosyal - felsefî lirikanın tercih edildiği yıllarda da Bahtiyar Vahapzade ince ruhlu şiirler yazmak geleneğine sadık kalmıştır. XX. yüzyılın 60. yıllarında yazılmış «Dudakta gez», «Biri sensin, biri ben», «Behanem» şiirleri, 70-80.yıllarda kaleme alınmış «Kelebek», «İnsan gökte ay gibidir», «Küsende» gibi poetik örnekler yalnız meydana geldiği dönemin değil, genellikle, Azerbaycan lirik poeziyasının örneğidir. Veya geçen yüzyılın sonu, yeni yüzyılın başlarında Bahtiyar Vahapzade'nin meydanlarda yürüyüşlerde önde gittiği dönemlerde, bağımsızlığın kuvvetlendirilmesi yıllarında mücadele yaptığı zaman yazdığı «Ömür treni», «Ben aldanmak istemiyorum», «Sensizliğin içinde», «Borcludur» vs lirik şiirleri halk şairinin kalbinin derinliklerindeki lirikanın sonsuzluğunu, bitmemezliğini yansıtır. Bu şiirlerin bir çoğuna Azerbaycan'ın ünlü bestecilerinin şarkılar bestelemesi bu bedii örneklerdeki beklenmez lirizmin, ahenkarlığın, samimiyetin kolaylıkla müziğe dönüşmesi ile ilgilidir.

Genellikle, Bahtiyar Vahapzade Azerbaycan edebiyatının milli poetik istiklâlnamesinin kudretli kurucularından biridir. Halk şairinin Azerbaycan'ın en yüksek devlet taltiflerinden olan «İstiklâl» nişanına layik bilinmesi hem de onun milli istiklâla saygı ile hizmet etmesine verilen yüksek değeri gerçek biçimde yansıtır. Milli istiklâlın büyük habercisi Bahtiyar Vahapzade'nin ismi ve sanatı Azerbaycan'ın ve genellikle Türk dünyasının edebi milli servetidir.

Anahtar Kelimeler: Bahtiyar Vahapzade, milli, istiklal, şair, «Gülüstan», «İstiklal».

ABSTRACT

Bakhtiyar Vahapzade, the Poet of National Independence

During all his stages of creativity, the prominent Azerbaijan poet, Bakhtiyar Vahapzade enriched the traditionally rich Azerbaijan poetry

* Prof. Dr. Akademik, Nahçıvan Devlet Üniversitesinin Rektörü, NAHÇIVAN, e-posta: rector@ndu.edu.az

with his original lyrical poems. In the years when social-philosophical lyrics were predominant Bakhtiyar Vahabzade remained faithful to the tradition of writing pleasant poems. The poems “Dodagda gez” (make noise in the world), “Biri sansan, biri man” (one is you, one is me), “Bahanem” (my excuse) written in the 1960s, and the poetic samples “Kapanak” (butterfly), “İnsan goyde ay kimidir” (human is like a moon in the sky), “Kusende” (when quarrelled) written in the 1970s and 1980s were not only examples of the period in which they were written, but also, all in all, of the whole Azerbaijan lyrical poetry. Yet, in the periods when Vahabzade walked ahead in the street demonstrations at the end of the last century, and when he was struggling for strengthening the independence of his motherland, the lyrical poems such as “Omur gatari” (life train), “Man aldanmaq istemiram” (I do not want to be deceived), “Sansizliyin ichinde”(in your absence), “Borcludur” (he is in debt) reflect the infiniteness and inexhaustibleness of lyrics in the depth of the poet’s heart. That the celebrated Azerbaijani composers compose the majority of his poems is closely connected with the easy transformation of exceptional lyrical poetry, harmony and sincerity into music.

In general, Bakhtiyar Vahabzade is one of the greatest founders of national-poetic independence of the Azerbaijan literature. That he was awarded with the “Independence” order which is one of the superior awards displays visually the high estimation given to the people’s poet who served honestly for the independence. The name and profession of Bakhtiyar Vahabzade, the great herald of the national independence, are the literary-national treasure of Azerbaijan and the whole Turkish world.

Key Words: Bakhtiyar Vahabzade, national independence, poet, “Gulustan”, “Independence”.

Halk şairi Bahtiyar Vahabzade’nin yaratıcılığında millî istiklâl düşüncesi Azerbaycan’ın halk şairi Bahtiyar Vahabzade, her şeyden önce, kudretli, lirik bir şairdir. İnsan kalbinin derinliklerini ve yaşamın ince anlarını şiirde en samimi bir dilde, benzersiz poetik araçlarla yansıtmak Bahtiyar Vahabzade lirikasının kendine has özelliklerini belirtiyor. Seçkin şairin lirikası yaşayan, düşünen hassas bir insanın gönül, yürek çarpıntılarının poetik yansıtılması gibi sesleniliyor. Bahtiyar Vahabzade’nin en iyi lirik şiirleri hassaslık ve obrazlı düşüncelerin vahtedinden yapılmıştır. O, yaratıcılığının tüm aşamalarında zengin geleneklere sahip Azerbaycan lirikasını orijinal lirik şiirlerle süslemiştir. Henüz 1950’li yıllarda yazılmış “Gelir” redifli şiiri 60 sene geçmesine rağmen, bugün de millî şiirin benzersiz örneğidir.

Tarma çekilmiş sime benze sen,
Titre bir yaprağın titremesinden.
Bil, denizde coşan suyun sesinden,
Hazri gelir, yoksa gilavar gelir.

Bir az da sıklaşanda gökte buludlar,
Yavaşca titreşir yerde gğy otlar
Onlar da bilir ki, havada çen var
Sabah yağmur gelir, sabah kar gelir

Muyesser değildi ancak,
Yürekten geçeni gözden okumak.
Karankuştan önce, topraktan önce
Gerek bilesen ki, ilk bahar gelir

Bakıştan söz al, söz anla sözden,
Hassas ol sevgilim ömrün boyu sen.
Eger sevirsense, ayak sesinden
Gerek bilesen ki, Bahtiyar geliyor

(Vahabzade B. 2004: 243)

Vatandaş filozof şair gibi sosyal-felsefi lirikanın tercih edildiği yıllarda da Bahtiyar Vahabzade hafif, zarif ruhlu şiirler yazmak geleneğine sadık kalmıştır. XX. yüzyılın 60. yıllarında yazılmış “Dudakta gez”, “Biri sensin, biri ben”, “Behanem” şiirleri, 70-80. yıllarda kaleme alınmış “Kelebek”, “İnsan gökte ay gibidir”, “Küsende” (Kırılarda) gibi poetiksel örnekler yalnız yazıldığı dönemin değil, genellikle, Azerbaycan lirik poeziyası örneğidir. Veya, geçen yüzyılın sonu, yeni yüzyılın başlarında bağımsızlığın gelişmesi uğruna mücadele yapıldığı dönemlerde yaranmış “Ömür treni”, “Ben aldanmak istiyorum”, “Sensizliğin içinde”, “Borcludur” vs. lirik şiirler halk şairinin kalbinin derinliklerindeki lirikanın sonsuzluğunu, tükenmezliğini bitmediğini yansıtıyor. Bu şiirlerinin çoğuna Azerbaycan’ın ünlü bestecilerinin şarkı yazması, bu bedii örneklerdeki lirizmin, ahenkarlığın, sevginin kolaylıkla müziğe dönüşmesi ile ilgilidir. Bahtiyar Vahabzade’nin şiirlerinde insanın, hayatın öyle anları lirikanın konusuna dönüşüyor ki, bu anların obrazlı sunulması gerekli konuların anlam ile sonuçlanıyor. Yani, Bahtiyar Vahabzade tamamen lirik şiirlerle sosyal-felsefi düşünceleri yansıtabilen bir şairdir. Bahtiyar Vahabzade şiirlerinin bu özelliğini yansıtan “Yalnızlık” (Teklik) şiirinin lirik şiir mi, veya felsefi şiir mi olduğunu söylemek çok zor.

Nehir nehre kavuşmaz sular taşmasa,
Yıldızın yıldızla ünsiyeti var.
Gökte bulutlar koşalaşmasa,
Ne yıldırım çakar, ne yağmur yağar.

(Vahabzade B. 2009: 6)

Kendi el obasını terk ettiğinden,
Tek تنها dolaşır baykuş bugün de.
Kolların dibinde tek bitdiğinden,
Boynu bükük kalıp menekşenin de.

Od vurmaya tabakta su taşaya bilmez,
Kuş da tek kanatla dağ aşamaz,
Kösöyün ikisi de kırdada yanar,
Biri ocakta da alışamaz.

(Vahabzade B. 2004, s10)

Böylelikle, lirik şiirlerinde sosyal-felsefi düşünceleri yansıtmak yeteneği Bahtiyar Vahabzade'yi XX. yüzyıl Azerbaycan vatandaşlık lirikasının esas kurucularından biri yapmıştır. Halk şairinin vatandaşlık lirikası, onun milli istiklâl düşüncelerinden yaranmış sosyal-felsefi şiirlerinin mükemmel bir toplusunu oluşturmuştur. Bahtiyar Vahabzade en yeni dönem Azerbaycan milli istiklâl edebiyatının bilinmiş temsilçilerinden biri gibi büyük ün kazanmıştır.

Bilindiği gibi, büyük edebiyat her zaman büyük istiklâla hizmet etmiştir. Böyle ki, milli özgürlük anlamında istiklâl edebiyatı XX. yüzyılın başlarında başlanıyor. Bizce, seçkin yazar ve büyük sosyal adam Celil Memmetkuluzade Azerbaycan'da milli istiklâl edebiyatının kudretli kurucusu ve başbuğudur. XX. yüzyılın başlarında yaşamış Mirze Alekber Sabir, Üzeyir Hacıbeyov, Ahmet Cavad, Mehemed Hadi, Almaz Yıldırım Azerbaycan istiklâl edebiyatının salınacağı başında duran seçkin sanatçılar gibi tarihimizde izler bırakmışlar.

Zor ve karışık sosyal-politikal ortama rağmen, Sovyet egemenliği döneminde de Azerbaycan'da istiklâl edebiyatı yaranıp, geliyordu. Sovyet dönemi Azerbaycan şair ve yazarları bu amaçla çeşitli yöntemler kullanmışlar. Çoğu zaman bedii edebiyatta özgürlük konusu ile bağlı olayları yabancı ülkelerde vukubulunmuş gibi yansıtmışlar. Böyle ki, Mirze İbrahimov'un "Madarın dastanı" eserinde İspan hayatından, halk şairi Samet Vurğun'un "Zencinin arzuları" poemasında ve halk şairi Halil Rızanın "Afrikanın sesi" şiirinde Afrika'dan söz açılması zahiri karakter taşır, gerçek değil.

Celil Memmedkuluzade de "Deli yığıncağı" eserinin konusunu Amiristan'dan aldığını söylemiştir. Fakat, dünyada Amiristan isminde bir devlet yoktur. Amiristan öyle yasaların değil, totalitar rejimin, emir ve fermanların hüküm sürdüğü Sovyetler Birliği, veya Sovestan demek idi.

Halk şairi Bahtiyar Vahabzade'nin (1925-2009) Sovyet dönemi istiklâl düşüncesi uluslararası konularda yazılmış eserlerinde yansıtılmıştır. Bu anlamda onun "Latin dili", "Hayd Park" gibi şiirleri, özellikle 1967 yılında bitirdiği "Tazatlar" poemasının konusu yabancı ülkelerin hayatından alınmış, fakat gerçekte ise Azerbaycan'ın gerçeklerini yansıtan değerli bir bedii

eserdir. Bahtiyar Vahabzade'nin "Latin dili" şiiri XX. yüzyılda yalnız Azerbaycan edebiyatında değil, geçmiş Sovyetler Birliği çapında millî istiklâlın en önemli koşullarından sayılan ana dili uğruna mücadeleden söz açan en kudretli, mükemmel eser hesab olunurdu. Sovyet dönemi Azerbaycan edebiyatında ana dili uğruna mücadelenin bundan yüksek zirvesi yoktur. Öz dilinin tehlikede bulunduğu yıllarda, 1967 yılında Bahtiyar Vahabzade kendi hayatını kaybetmekten korkmayarak "Latin dili" şiiri ile Azerbaycan dilinin savunmasına kalkmıştır. "Latin dili" şiiri, bu konuda tüm yaşamı süreci düşünüp taşınmış, en yüksek oranlarda düşüncelerini yansıtmış Bahtiyar Vahabzade'nin bu yönde yazılmış eserlerin en yüksek doruk noktasını oluşturuyor. Bahtiyar Vahabzade'nin ana dili uğruna mücadelesi Azerbaycan sosyal düşüncesinde büyük yankı uyandırmış, sonuç olarak Azerbaycan dilinin nüfuz ve mevkiini korumuş ve etkilemiştir. Ülkede herkes devlet memurları da, okurlar da "Latin dili" şiirini Azerbaycan dili şiiri gibi kabul etmiştir.

Latin dili
Her kelimesinde dünya boyda yük taşır
Latin dili!
Millet ölüp, dil yaşıyor
"Ben özgürüm, bağımsızım" kelimelerini
Kendi dilinde demeğe de
Yetkin yoksa eger
De kim sene özgür deyer?
Komalarda mahbus olup ana dilin,
Büyük-büyük törenlerden
kaybedilip ilim-ilim
Toplantılarda bir kelimedede sözü yoktur
Belki onun
Büyük, resmî toplantılara
Çıkmak için yüzü yoktur?
Şimdi söyle
Hangi dile ölü diyek?
Vatan varken, millet varken
Küçük, yoksul komalarda
Mahbus olan bir dile mi?
Yoksa uzun yüzyıllardan geçib gelen
Halkı ölen, kendi kalan bir dile mi?

(Vahabzade B. 2004: 303)

Halk şairi Bahtiyar Vahabzade, Azerbaycan'ın bağımsızlığı, istiklâl ile ilgili düşüncelerini, Vietnam halkının özgürlük mücadelesinden söz açan "Tazatlar" eserinde de açıkca yansıtabilmiştir. Geçen yüzyılın 60.yıllarında Viet-

nam halkının özgürlük uğruna mücadelesi o dönemler Amerika ile karşı karşıya duran Sovyetler Birliği'nin çıkar ve meraklarına uygun idi. Bu yüzden de Vietnam konusunda eserler yazmak edebi-sosyal ortamda yönlendirici, ana konulardan biri idi. Bahtiyar Vahabzade de bu fırsattan faydalanarak "Tazatlar" eserinde Vietnam mücadelesine dayanarak kendinin özgürlük, istiklâl düşüncelerini yansıtabilmiştir. "Tazatlar" eserinde herhangi bir ülkeye, o sıradan Vietnam'la bağlı olmayan, genellikle, özgürlük anlayışını açıklayan, milli istiklalın felsefesini aydınlatan ayrı-ayrı mısra ve bentlerde şair kendi halkının özgürlüğünün anlamını açıklamış, ülkesini gelecek mücadelelere hazırlamak amacını belirtmiştir.

Gider ağızlardan tat da, lezzet de,
Akılda, yürek de güler arzuyla.
Azatlık olmayan bir memlekette,
Hakikat riyadır, adelet boya.

İnsan yüreğinde kin de, nefret de,
Ebedi köz bağlar, bir anlık olmaz.
Azatlık olmayan bir memlekette
Adamlar yaşıyor, insanlık olmaz.

Düşünen kafalar söner zulmete
Yalanla hakikat yüzbeyüz olur
Azatlık olmayan bir memlekette
Düz eğri adlanır, eğri düz olur.

Bunlara apaçık sen bildiğinden,
Azatlık yolunda dövüşe girdin,
Azatlığın lezzetini sen ki,
Kadim tarihten iyi bilirdin.

(Vahabzade B. 2004, s310)

Bu bakımdan "Tazatlar" eseri yalnız Vietnam'da değil, Bahtiyar Vahabzade'nin kendi ülkesindeki tezatları yansıtan bedii eser gibi çok önemlidir. "Tazatlar" eseri kendini özgür ülke gibi tanıtan Sovyetler Birliği'nin tezatlı yaşam biçimini belli araçlarla göz önünde bulundururdu. Bahtiyar Vahabzade'nin eserindeki özgürlük düşüncelerinde hiç bir tazat-zidd yok idi. Böylelikle, şair henüz geçen yüzyılın 60. yıllarında zor koşullar ortamında da kendinin özgürlük isteklerini halkına sunabilmiştir.

Ülkesinin ve halkının tamlığı konusunun halk şairi Bahtiyar Vahabzade'nin yaratıcılığında önemli yeri var. Yaratıcılığının 50 yıldan fazla süren tüm aşamalarında Bahtiyar Vahabzade bu konuya başvurmuştur. Sovyet egemenliği yıllarında o, eserlerinde milli birlik bilincinin formalaşmasına büyük önem vermiştir. Bu zaman onun şiirlerinde halkın birliği konusu, ilk önce milli ma-

nevi kendini anlama oranında yansıtılmıştır Sosyalist ideolojisini, uluslararası, beynelmillecilik ilkesinin hüküm sürdüğü kamoyunda milli-manevi kendini anlama konusundan söz açmış, her şeyden önce, ulusun yapay biçimde aşınmağa zorlanmasını önlemiştir. Dünya çapında ün kazanmış yazar Cengiz Aytmatov'un genel Sovyet edebiyatında "mankurtlaştırma" süreçlerine karşı yaptığı mücadeleyi Azerbaycan edebiyatında Bahtiyar Vahabzade gerçekleştirmiştir.

Kuşkusuz, Bahtiyar Vahabzade'nin halkın milli birliği konusunda yazdığı eserleri arasında "Gülüstan" poemi ilginçdir. Bu, Azerbaycanda yazılan, ulusun tarihî kaderini açıkca yansıtan ilk bedii eserdir. "Gülüstan" eserinde Azerbaycan'ın ikiye bölünmesi konusu belirlenmiş, bu tarihsel facianı yapan "Gözlüklü cenapla, tesbehlî ağanın" temsil ettikleri çar Rusiyası ile İran şahlığı keskin poetik ifadelerle ittiham olunmuştur. Eserde Gülüstan anlaşmasının imzalanması ile Azerbaycan'ın başına getirilen felaket ve vahşetler obrazlı biçimde yansıtılmıştır:

Arazın suları sinirli, taşkın,
Şeker şarkıları ahtır, haraydır.
Vatan kuşa benzer kanatlarının,
Bir bu taydırsa, biri o taydır.
Kuş iki kanatla uçar, yükseler,
Ben nice yükselim tek kanatımla,
Yürekler bu dertten tuğyana geler,
Akar gözümüzden yaş damla damla.

(Vahabzade B. 2008: 600)

Eserde Azerbaycan'ın parçalanması, ulusunun sesinin kısılması, ülkenin kalbinin delinmesi, bir halkın kılıçla ikiye bölünmesi, büyük bir halkın hüznünün başlanması, kalbin insan bedeninden ayrılması gibi değerlendirilmiştir. Bahtiyar Vahabzade'nin fikrince, ülkeyi arazi bakımından iki kısma ayırmak mümkün olsa da, halkın ruhunu, çok yüzyıllık geleneklerini, manevi birliğini parçalamak yoketmek imkânsızdır. Eserdeki "Vurğunun özlem dolu şarkılarına Şehriyar yanıt verdi Tebriz ilinden" veya "O taraftan bu tarafa Mustafa Payan okuyor Vahidin kazellerini" mısraları ile vatandaş şair milli manevi birliğin sarsılmazlık düşüncesini yansıtmıştır.

"Gülüstan" poemasının 1959 yılında yazılması, yalnız Bahtiyar Vahabzade'nin değil, tüm Azerbaycan edebiyatının başarısı idi. Sensörün sert isteklerine rağmen "Gülüstan" poemi 1957 yılında merkez dışında, taşra basınında "Şeki fehlesi" gazetesinde basıldı. Bu, o dönemki Azerbaycan basınının vatandaşlık cesaretinin ifadesi idi. "Gülüstan" eseri halk şairi Bahtiyar Vahabzade'nin yaratıcılık amacının aynasıdır. "Gülüstan" eseri Azerbaycan edebiyatında halkın tarihi kaderi, milli birliği ülkenin kaderinin

belirlenmesinin ilk heyecan davulu idi. “Gülüstan” eseri milli birliğe, tamlığa çağırışın ciddi bir simgesi gibi seslenmiştir. Sovyet edebiyatında asıl tarihi gerçeklik ve milli birlik edebiyatı “Gülüstan” eserinden başlanılıyor. Bahtiyar Vahabzade bu eseri ile Sovyet rejiminin sınırlarını aşırıp geçen edebiyatın yaranması olanağını kanıtladı. Bu eser Celil Memmedkuluzade’nin “Anamın kitabı” trajikomedisinden ve “Azerbaycan” makalesinden, Samet Vurğu’nun “Azerbaycan” şiirinden sonra Azerbaycan edebiyatında yaranmış derin anlamlı bir Azerbaycannamedir. Bu, çar Rusyası’nın Gülüstan’ına Azerbaycan halkının edebi manifestodur. Halk şairleri Halil Rıza’nın “Apar-dı seller Sara’nı”, Sabir Rüstemhanlı’nın “Ömür kitabı” eserleri “Anamın kitabı”nından “Gülüstan” a kadar giden zor ve onurlu edebiyat yolunun başarılı devamıdır. Azerbaycan’ın tarihî kaderi ile ilgili olan Gülüstan konusuna Bahtiyar Vahabzade kırk yıldan sonra yeniden dönmüştür. Milli şairin 1999 yılında yazdığı “İstiklal” poemi Gülüstan konusunun bu konunun yeni tarihi ortamındaki devamıdır. Mehemmet Çöhrenkanlı’ya ithaf olunmuş bu eser aynı zamanda XX. yüzyılın 90’lı yıllarında Azerbayca’nın bağımsızlık kazanmasından sonra yaranan duygusal düşünceleri dünya Azerbaycanlılarının birliği ve dayanışma konularını geniş biçimde yansıtan bu eser Azerbaycan’ın özgürlüğü hakkında Bahtiyar Vahabzade’nin monologu gibi etki bırakır.

Azatlık düşüncesi bakımından Bahtiyar Vahabzade’nin çok yönlü faaliyetinde ve yaratıcılığında yeni aşama XX. yüzyılın 80-90’lı yıllarına aittir. Ünlü şair bu aşamada bir taraftan ait olduğu halkın ve özgürlük düşüncesini derinleştirmek ve kâmileştirmek görevlerini ardıcıl ve net olarak gerçekleştirmiş, öbür taraftan ise özgürlük ve demokrasiya adı altında ülkede bir kaos yaratmak, kendi çıkarları için karışıklık, düzensizlik yaratmak isteyenlere karşı mücadele yapmak olmuştur. Onun millet, vatan, özgürlükle bağlı eserlerinde konunun her iki yönü yansıtılmıştır. Ülkenin ve halkın bağımsızlığının, özgürlüğünün poetik niteliğini açıklayanda Bahtiyar Vahabzade mütefekkir şair, özgürlük adı altında yalancı millet kahramanı gibi bilinmek isteyenlerin gerçek yüzünü açmak isteyende ise vatandaş sanatçı gibi oluyor. Örneğin “Milletim” şiirinden alınan mısralar, şairlikle mütefekkir düşüncenin vahdetinden yapılmıştır:

Namusuyla, arıyla,
Geçtiği yollarıyla,
Büyük oğullarıyla,
Oğullaşan milletim.

Savaş hünerleriyle,
Kahraman erleriyle,
Büyük zaferleriyle,
Nağillaşan milletim.

İstiyorum şaşmağa,
Derdi ile yollaşmağa
Hiç zaman kullaşmağa
Han oğlu han milletim.

(Vahabzade B. 2009: 151-152)

Veya Bahtiyar Vahabzade'nin "Mühtac" redifli kazelindeki şu mısralar mütefekkir şair düşüncesinin ürünüdür.

Dünya alır kendi nurunu daim ululardan,
Her halk ve toplum ulu şahsiyete muhtac.

Önce dilek, sonra hayal, sonra emeller
Bu üstün emel önce büyük niyete muhtac.

Azat yaşamak, hür yaşamak insanın hakkı,
İnsan olan ekmek kadar hüriyete muhtac.

(Vahabzade B. 2009: 537)

Azerbaycan bağımsızlık kazandıktan sonra ilk aşamada kanlar ve kurbanlar bahasına kazanılmış millî özgürlüğü koruyup saklamayı beceremeyenlerin, ülkede düzensizliği yaradanların bedii obrazı Bahtiyar Vahabzade'nin eserlerinde ışıklandırılmıştır. Sahiden de, millî şairin XX. yüzyılın 90'lı yıllarında yazılmış şiirlerinin büyük kısmı bu konu ile ilgilidir. Bu yönde yazılmış silsile şiirleri ile o, halkın gözünü açmağa, kitle psikolojisinden kurtulmağa, okurların toplumda vukubulan süreçleri anlamaya çaba göstermiştir. Vatanşairin bu konuda yazılmış adresli-adressiz şiirlerinde önemli konu, özgürlüğü savunmağa, daha kuvvetlenmesine yönelmiştir. Böyle şiirlerinde daha çok ittiham, eleştiri, çağrı notları vardır.

Bu halkı sökenler müdam "halk" dedi,
Ne kendisi ucaldı, ne endi halka
Ömrümde bir kez "halk" söylemeyenler,
Kürsü marami ile yaslandı halka

Başkasının fikrini beğenmeyenler,
Kendini övmekçin halkı övenler,
Gah ona, gah buna "düşmen" söyleyenler
Aslında kendileri düşmendi, halka

Yüz yollu yüz kişi kitledir, ancak,
Bir yolu beş kişi kuvvedir ancak.
Yüz sözlü memleket ülkedir ancak.
Bir sözlü memleket vatandı halka.

(Vahabzade B. 2009: 98)

Genellikle, edebiyatta özgürlük ilkesi devlet ve sanatçı konusu gibi birbirine bağlıdır. Özellikle, Sovyet egemenliği döneminde özgürlük yollarında dövüşmek, devletle karşı karşıya durmak hiç de kolay değildir, sanki başını

baltanın altına bırakmak demek idi. Bu bakımdan, Bahtiyar Vahabzade'nin özgürlük düşüncesinin ilham kaynakları araştırıldığı gibi, şairin milli özgürlük mücadelesinin kaynakları ayrıca araştırılmalıdır. Gözlemler kanıtıyor ki, Bahtiyar Vahabzade'nin henüz Sovyet egemenliği yıllarındaki özgürlük düşünceleri, Azerbaycan devletinin derinliklerinde desteklenmiştir. XX. yüzyılın 50'li yıllarından itibaren Azerbaycan'da yüksek makamlarda görev yapan Haydar Aliyev ülkenin düşünen kafalarını, milli düşünceye sahip ilim ve edebiyat adamlarını Sovyet tehlikesinden kurtarmış, böyle şahısları açık veya gizli olarak desteklemiştir. Ünlü edebiyatçılar Mirze İbrahimov, Bahtiyar Vahabzade, Memmed Araz, Halil Rza, Sabir Rüstemhanli, seçkin bilim adamları Ziya Bünyadov, Abbas Zamanov ve öbürlerinin kaderinde Haydar Aliyev'in görünen ve görünmeyen hizmetleri olmuştur .

Haydar Aliyev ve Bahtiyar Vahabzade ilişkilerini üç aşamaya ayırabiliyoruz:

I. aşama XX. yüzyılın 50-60'lı yıllarını kapsıyor. Fikrimizce, bu aşamada Azerbaycan Devlet Güvenlik Komitesinin genç, yetkilisi olan Haydar Aliyev genç şair Bahtiyar Vahabzade'yi bizzat tanımamıştır. O, görevi çapında, hem de edebiyatla ilgilendiği için Bahtiyar Vahabzade'nin yayınladığı kitapları ve basında çıkan şiirleri ile tanımıştır. Böyle bir ortamda, 1959 yılında "Şeki fehlesi" gazetesinde basılan "Gülüstan" eserine göre Bahtiyar Vahabzade'yi vukubulabilecek tehlikelerden kurtarması, Haydar Aliyev'in Sovyet rejiminin en esas örgütünde çalışsa da, milli çıkarların savunması için üsul ve yöntemler aradığını ve bunu başardığını yansıtıyor. Bahtiyar Vahabzade ise yaranmış zor durumdan kurtarılmış, onun yaratıcılık çalışmalarına yasak konulmamıştır.

II. aşama Sovyet egemenliğinin 70-80'li yıllarına aittir. Bu aşamada artık Sovyet Azerbaycan'ın başkanı Haydar Aliyev'le şair Bahtiyar Vahabzade arasında tanışıklıkla beraber, yakınlık da var. Seçkin devlet adamı Haydar Aliyev Azerbaycan'da Sovyet rejimi çapında gerçekleştirdiği millileşme süreçlerinde Bahtiyar Vahabzade faktöründen faydalanmış, bir kaç çözülmesi gerekli konularda sosyal fikrin formalaşmasında iyi anlamda bu kanıttan faydalanmıştır. Özellikle, Azerbaycan dilinin ülkede işlek bir dile dönüşmesinde, edebiyat ve güzel sanatlar alanında millileşme yönlerini derinleşmesinde, orta, lise ve üniversite program ve dersliklerinde halk yaşamını yansıtan eserlerin tercih edilmesine nail olan Bahtiyar Vahabzade'nin kendisi toplumun ön mevkiinde bulunuyordu. Bahtiyar Vahabzade milli ruhlu, halkın tarihini ve kaderini yansıtan birçok değerli eserler yazıyor. O, zamana dek şair gibi bilinen Bahtiyar Vahabzade Haydar Aliyev'in Azerbaycan başkanlığının birinci aşamasında dramaturg gibi ilgiyi çekiyordu. Onun Azerbaycan tiyat-

rolarında büyük başarı ile sahnelendirilen, devlet, radio ve televizyonunda seslendirilmiş “İkinci ses”, “Yağmurdan sonra”, “Vicdan”, “Yollara iz düşür” tiyatroları o dönem toplumda bulunan süreçlerin gerçek dramatik yankısına dönüşmüş, kalkınmayı ve gelişmeği olumlu etkilemiştir. Özellikle, Bahtiyar Vahabzade’nin dramaturjisinde önemli konu olan toplumun sağlamlas-tırılması ve milli manevi değerlerin öne çekilmesi konuları o dönem Haydar Aliyev’in seçkin bir devlet adamı gibi kesinlikle gerçekleştirdiği politika ile sesleşiyordu.

Bu dönemde de Haydar Aliyev milli ideala sadık kalan Bahtiyar Vahabzade’yi merkezi hükümetin baskılarından korumuş, verimli yaratıcılık faaliyeti ile uğraşması için müsait ortam yaratmıştır. Fikrimizce, Haydar Aliyev’in hakimiyetinin birinci döneminde Bahtiyar Vahabzade’nin Sovyet dönemi Azerbaycan parlamentosunun milletvekili seçilmesi onun mümkün olan zorluklardan korunması, kendini savunabilmesi için düşünülmüştü.

Bizce, Bahtiyar Vahabzade’nin “Leninle sohbet” gibi yaratıcılığına has olmayan konuda eser yazması bir raslantı değil, bu, cumhuriyette giden millileşme süreçlerinden, o sıradan, bu süreçlerde esas şahıslardan sayılan Bahtiyar Vahabzade’den merkezin ilgisinin uzaklaşmasına hizmet ediyordu.

Bahtiyar Vahabzade, yaratıcılığına göre en büyük ödülü – “Halk şairi” ve “Emektar sanat adamı” fahrî unvanlarını, Cumhuriyet Devlet mükâfatı laureatı gibi unvanlarını Haydar Aliyev’in Azerbaycan’ın Cumhurbaşkanı olduğu dönemde almıştır.

Böylelikle, Haydar Aliyev’in devlet çapında yürüttüğü milli politika ile Bahtiyar Vahabzade’nin yaratıcılığındaki istiklâl düşüncesi biri diğerini tamamlamıştır. Sonuçta ülkede milli politika tüm yönleri ile gelişmiş, milli düşüncenin oranı itibari ile Azerbaycan toplumu yalnız etnik bakımdan ak-raba olan Orta Asya ülkelerinden yüksekte dayanmamış, bu bakımdan tercih edilen Ukrayna ve Gürcüstanla kıyaslanabilecek bir orana ulaşmıştır.

Tüm bunlar hem de Azerbaycan Cumhuriyeti’nin başkanı Haydar Aliyev’in büyük genel milli ilkelere sahip kudretli devlet adamı olduğunu bir kez daha kanıtladı.

III. aşama Azerbaycan Cumhuriyeti bağımsızlık kazandıktan sonraki dönemle ilgilidir. Bu dönemin başlarında Moskva’da siyasi başkanlıktan uzaklaştırılmış Haydar Aliyev’in Nahçıvan’da yaşayıp, faaliyet gösterdiği dönemdir. Halk şairi Bahtiyar Vahabzade o zamanki Azerbaycan başkanlığının baskılarına rağmen Bâkû’dan Nahçıvan’a gelmiş, seçkin devlet adamı Haydar Aliyev’le görüşmüş, Cumhuriyete giden süreçlerle ilgili onunla fikir teatisi yapmıştır. Bunun dışında Bahtiyar Vahabzade Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Parlamento başkanı gibi bölgede toprak tamlığının korunması ve devlet ba-

ğımsızlığının kuvvetlendirilmesi yönünde yaptığı geniş çaplı törenlerin önemini Azerbaycan toplumuna ulaştırılmasına büyük ilgi çekmiştir. Bu yönde o, ülkenin zor sınav döneminde milli bağımsızlığın, özgürlüğün korunması uğruna Haydar Aliyev'in yeniden hakimiyete dönmesinin gerekliliğini öne sürenlerden biri idi. Yeni tarihsel dönemde Azerbaycan'ın milli istiklali yollarında Haydar Aliyev'le Bahtiyar Vahabzade aynı cephede faaliyet göstermiş, aynı mevkide bulunmuşlar.

Haydar Aliyev'in siyasi hakimiyetinin ikinci aşamasında halk şairi Bahtiyar Vahabzade bağımsızlık dönemi Azerbaycan parlamento üyesi ve seçkin edebiyat adamı gibi ülkede yapılan milli devletçilik politikasının yürütülmesinde faal çalışmıştır. Yaranmış müsait ortamda yıllardan beri birikmiş özgürlük düşünme denemesi geniş biçimde gerçekleştirilmiştir. Bu yönde Bahtiyar Vahabzade Azerbaycan aydınlar ortamının en ünlü, yönlendirici şahsı idi. Özgürlük şairi özgürlüğe kavuşmuş ülkenin milli özgür edebiyatının değerli örneklerini yaratmıştır. "Şehitler" eseri Azerbaycan millî istiklâl edebiyatının mükemmel örneğidir. Eserde Azerbaycan şehitlerinin simasında milli istiklâl edebiyatının kahramanlarının obrazı yansıtılmıştır. Bahtiyar Vahabzade vatan uğruna şehit olmuş Azerbaycan şehitlerinden, ana toprağın bahcesine özgürlük tohumu serpen milli kahramanlar gibi söz açmıştır.

Katil güllesine kurban gidirken,
Gözünü yarına dikti şehitler.
Üç renkli bayrağı kendi kanları ile,
Vatan toprağına çekti şehitler!

Zalım övünmesin zülümleriyle,
Bin bir bühtanıyla, bin bir şeriyle,
Hakikat uğruna ölümleriyle
Ölümü kanına çekti şehitler

İnsan insan olur kendi hüneriyle
Millet, millet olur hayır-şeriyle
Toprağın bağına cesetleriyle
Özgürlük tohumu ekti şehitler.

(Vahabzade 2004: 315, II c)

Bahtiyar Vahabzade'nin son dönem lirikası Azerbaycan milli istiklal şiirinin nadir örnekleridir. Halk şairi Bahtiyar Vahabzade'nin "Azerbaycan-Türkiye" adlı şiiri özgürlük kazandıktan sonra Azerbaycan'a tüm alanlarda karşılıksız destek veren kardeş Türkiye Cumhuriyeti ile tarihsel bağlılığı ve çağdaş ilişkileri yansıtan etkili poetik örnektir. "Azerbaycan-Türkiye" şiirine yazılmış şarkı her iki ülkede kardeşlik ve birlik marşı gibi bilinir.

Bir milletik, iki devlet,
Aynı arzu, aynı istek
Her iki Cumhuriyet
Azerbaycan-Türkiye

Bir annenin iki oğlu
Bir ağacın iki kolu,
O da ulu, bu da ulu,
Azerbaycan-Türkiye

Dinimiz bir, dilimiz bir
Ayımız bir, yılımız bir
Aşkımız bir, yolumuz bir
Azerbaycan-Türkiye

(Vahabzade B. 2009: 259)

Türk dünyasına hizmet bakımından Bahtiyar Vahabzade'nin büyük hizmeti, emeği olmuştur. "Kendimizi kesen kılıç" dramında yazar ortak soyköke sahip Türklerin ulu geçmişinin tarihine ilgi çekmiştir. "Kendimizi kesen kılıç" Türk dünyası için ibret kitabıdır. Azerbaycan'da ve Türkiye sahnesinde büyük başarıyla sahnelendirilen bu eser Türklüğün birliğe olan ihtiyacının edebiyattaki büyük yankısıdır. Son eserlerden biri olan "Kendimizi kesen kılıç" Bahtiyar Vahabzade'nin Türk dünyasına vasiyetnamesidir.

Birçok şiirlerinde ve "Şehitler" poemasında Bahtiyar Vahabzade Türk dünyası için aktuel konulardan söz açmayı gerekli bilirdi. O, geniş anlamda Türk dünyasının tarihi kaderinden söz açıyor. Azerbaycan edebiyatında Türk dünyasının manevi birliği konusunu Bahtiyar Vahabzade kadar açıkca söyleyen ikinci bir şair bulmak zor. Böyle hususlarda Bahtiyar Vahabzade kesinlikle Turancı değildir. Onun Türkcülük ilkesinde ortak devlet değil, ortak kader konusu edebiyatın gündemine dönüşmüştür. Konuya evrensel bakımdan yaklaşan Bahtiyar Vahabzade Türk halklarının manevi birliği ve karşılıklı destek konularını Azerbaycan'ın sorunları gibi değerlendirmiştir.

Tarih bizi imtahana çekirken,
İmdad umur hepimizden bu vatan,
Dünya da hakk sesimize kar iken,
Türkün Türke adavete hakkı yok!

Ne çok imiş bu torpağa göz diken,
Baka-baka gözümüze mil çeken.
Düşmanımız dostumuzdan çok iken,
Türkün Türke adavete hakkı yok!

(Vahabzade B. 2009: 70)

Bilindiği gibi, millî şair Bahtiyar Vahabzade'nin yaratıcılığında istiklâl konusu millî, manevi, kendini anlama süreçlerin yansıtılmasından başlayarak

özgürlük uğruna mücadele ve özgürlüğün korunması ilkelerinin yansıtılmasına kadar büyük bir yol geçmiştir. Sonuçta Bahtiyar Vahabzade şahsında Azerbaycan ve Türk dünyası istiklâl edebiyatının ünlü bir insanını kazanmıştır. Vatandaş şair ismi istiklâl edebiyatına büyük armağanlar vermiş Ahmet Cavad, Mehmet Akif Ersoy, Cengiz Aytmatov, Necib Fazıl Kısakürek, Resul Rza, Olcas Suleymanov gibi ünlü yazarların sırasında onurla söylenilir.

Genellikle, Bahtiyar Vahabzade Azerbaycan edebiyatının milli poetik istiklalnamesinin kudretli kurucularından biridir. Halk şairinin Azerbaycan'ın en yüksek devlet taltiflerinden "İstiklal" nişanı alması, hem de onun milli özgürlüğe şerefle hizmet etmesine sunulan yüksek değer belirtiyor.

Kaynaklar

- Vahabzade, Bahtiyar (2004), "Seçilmiş Eserleri", 2 ciltte, c.I, Bâkü: Önder Yayınevi.
Vahabzade, Bahtiyar (2008), "Eserleri", 12 ciltte, c.I, Bâkü: İlm Yayınevi.
Vahabzade, Bahtiyar (2009), "Sen Olmasaydın", Bâkü: Araz Yayınevi.